

BARTÓK BÉLA*

**A ROZSNYÓI EGYHÁZMEGYE TANÍTÓINAK ÉS PAPJAINAK
1938-AS PETÍCIÓJA**

*THE PETITION OF HUNGARIAN PRIESTS AND MASTERS IN 1938
IN THE DIOCESE OF ROZNAVA*

ABSTRACT

The First Vienna Awards in 1938 was not only a political challenge but also a cultural challenge for the Hungarian minority of the former Czechoslovakia. The Hungarian language education had got a chance to progress free after twenty years of the disadvantage. We tried to make a reconstruction on the momentary state of the Hungarian catholic elementary schools with help of a source that was made in 1939 in the centre of the Dioecese of Roznava. It took a short overview about the former gravamens of the minority schools and the Catholic Church, on the conflicts of the change of the state power. The priests and the masters of the archdeaconry of Torna wrote their requests and sent their petition to the Ministry of Religion and Education. The requests concerned to the social conditions of the priests and the masters, who lived between difficult circumstances in the first Republic of Czechoslovakia. before the recapture. This snapshot shows the privity of the rural intelligence and origins and characteristics of their nationalist and clerical ideology.

Az 1920-ban aláírt trianoni béke nagy próbatételt jelentett a magyarországi katolikus egyháznak, mert az egyházmegyékből 13 az új határokon kívülre került, csak 4 maradt egészben, és 13 egyházmegyéjét több részre osztottak fel. Egyházkormányzati szempontból a magyar részről csonka egyházmegyék sorsa okozta a legtöbb gondot a két világháború között, az első bécsi döntés pedig mind az egyháznak, mind az oktatásügynek nagy kihívást jelentett. A következő dolgozat a rozsnvyói egyházmegye visszafoglalt részén élő magyar nyelvű katolikus papoknak és katolikus elemi iskolai tanítóknak a magyar kormányhoz írott kérvényének elemzése során megpróbálja rekonstruálni a katolikus papok és tanítók korábbi sérelmeit és azokat a kéréseit, amelyeknek teljesítését az anyaországtól várták. Forrásként a Putnoki Római Katolikus Plébánia irattárában talált okmányokat használtuk fel, amelyek iktatási számmal ellátva helyben találhatóak.¹ A kérvényt a tornaújfalui plébános küldte el egy levél kíséretében a putnoki plébánosnak, aki röviden válaszolt rá. Legfontosabb célkitűzésünk az volt, hogy bemutassuk, milyen érzelmekkel, és igényekkel tekintett a Felvidék egy részének intelligenciája a magyar fennhatóság visszaállítása elé.

A rozsnvyói püspökség az esztergomi érsekség területén az 1776. január 15-én kiadott pápai bullával jött létre. Területe akkor kiterjedt Gömör, Nógrád, Torna, Szepes vármegyékre és Kishontra. 1804-ben az egri érsek joghatósága alá került. Az egyházmegyének 1860-ban 141 797, 1900-ban 191 427 római katolikus híve volt. Nemzetiségi szempontból a századfordulón a 99 plébániából 51 volt tiszta magyar, 18 magyar-szlovák, 18 tiszta szlovák, 10 szlovák-német és 2 tiszta német. 1920-ban az egyházmegyéjét majdnem teljes egészében Csehszlovákiához csatolták. A Magyarországon megmaradt 19 plébániát 5 esperesi kerülettel helynökségbe szervezték, amelynek helynöke előbb Tornay János sajópüspöki plébános,

* Főiskolai docens, Eger, Eszterházy Károly Főiskola, Modernkori Magyar történelem Tanszék.

majd Pájer János² putnoki plébános volt. A csehszlovákiai részen a püspöki szék Balás Lajos 1920-ban történt halála után a magyar kormány erőfeszítései hatására üres maradt, a szlovákiai részt apostoli kormányzók irányították. XI. Pius pápa 1937. szeptember 2-án kiadott Ad ecclesiastici regiminis incrementum kezdetű bullájával a felvidéki egyházmegyei határokat az államhatárhoz igazította. A felosztott rosznyói és kassai helynökségeket összevonta, Kassa-rosznyói Apostoli Kormányzósággá alakította, közvetlenül Róma irányítása alá helyezte, amelynek vezetésével Serédi Jusztinián esztergomi hercegprímást bízta meg, aki az ügyintézkést Meszlényi Zoltán esztergomi kanonoknak, címzetes püspököknek adta át, ő pedig helyi megbízottjává Pájer Jánost nevezte ki. Az 1938-as év Magyarországon az Eucharisztikus Világkongresszus megrendezésével és Szent István király megünneplésével telt el, ősszel pedig a Csehszlovákiával szembeni területi követelések hangja erősödött meg. 1938. november első napjaiban a bécsi döntés után a Vatikán üdvözölte a területi változást, és rögtön kiterjesztette az esztergomi érsek joghatóságát a visszafoglalt területre. A rosznyói egyházmegye újraegyesítése azonban különböző okok miatt majdnem egy évig még elhúzódott.

1918 után a csehszlovák kormány a többségi szlovák településeken megszüntette a magyar nyelvű iskolákat, de 1919-ben törvényt hoztak arról, hogy 40 kisebbségi tanköteles gyermek esetén kisebbségi iskolát kellett volna létesíteni, ezt a törvényt azonban Szlovákiában és Kárpátalján sosem léptették életbe. Egy 1920-as törvény alapján a magyar pedagógusoknak 1923 végéig szlovák nyelvből és állampolgári ismeretekből vizsgát kellett tenni és ebben az évben alakult meg a Slovenská Liga nevű államilag támogatott kulturális egyesület, amelynek célja Dél-Szlovákia teljes elszlovákosítása volt. A szervezet színmagyar településeken is szlovák nyelvű iskolákat alapított és tevékenységének eredményét mutatja, hogy 1922-ben a Felvidéken 845 magyar iskola volt 94 175 tanulóval, 1925-ben már csak 806 iskola 91 627 tanulóval. 1922-ben Prága a hatosztályos elemi iskola helyett bevezette az egységes nyolcosztályos általános iskolát, de ennek megvalósítása is nehézségekbe ütközött magyar többségű vidékeken. A problémát csak súlyosbította, hogy a magyar elemi iskolák többsége felekezeti iskola volt, amelyek emiatt még mostohább helyzetben voltak, hiszen sokszor szűkös és egészségtelen épületekben működtek, egytanerős, osztatlan, túlszűfolt intézmények voltak, de talán éppen ezért nagyobb gondot fordítottak a nemzettudat fenntartására, erősítésére és így kettős hivatást láttak el.³ 1921 májusában alakult meg a Szlovenszkói Általános Magyar Tanítóegyesület, amely érdekvédelmi és módszertani lapja, a Magyar Tanító segítségével aktív kisebbségvédelmi tevékenységet fejtett ki.

A visszacsatolt északi terület főbb közoktatási adatai 1938-ban a következők voltak. A 102 óvoda közül 13 volt katolikus, az 1236 elemi iskola közül pedig 399, ami 32,2%-ot jelentett. A katolikus egyház tartott fenn a 47 polgári iskolából 6-ot, a két óvóképzőből egyet, a 7 tanítóképzőből egyet, a 19 középiskolából hármat, a 3 ipari szakiskolából egyet, a 6 egyéb szakiskolából egyet, az 5 kereskedelmi szaktanfolyamból hármat és a 4 hittudományi főiskola közül is 2 katolikus volt. Az 1489 oktatási intézményből 430 volt katolikus tulajdonban, ami 28,9 %-ot jelentett. A tanulókat tekintve a 177 719 tanulóból 111 535 fő (62,5%) tanult katolikus iskolában, akik között a 142 825 elemi iskolából 92 772 (65%) járt katolikus intézménybe.⁴

Drozdy Gyula a híres pedagógus és oktatáspolitikus lelkesen ünnepelte az első bécsi döntést, Kósa Kálmán miniszteriumi osztályfőnök csodáról beszélt, és rögtön megfogalmazták a két hónappal korábban elkezdődött tanévre való tekintettel a felvidéki iskolák munkájának folytatásához szükséges irányelveket, vagyis a szakemberek azonnal hozzáláttak az iskolaügy rendezéséhez. A következő hetekben Magyarországon egymást érték a helyzetelemzések, tervek, sőt, sürgősen elkezdődtek a kinevezések és áthelyezések, mert a leggyorsabb felmérések szerint a pedagógusállások mintegy 25%-a betöltetlen volt. A Felvidéken egymás után ültek össze a 7 tankerület tanítóegyesületeinek gyűlései, amelyek

összefoglalták a csehszlovákoktól elszenvedett sérelmeiket és megfogalmazták a magyar kormánnyal szembeni kéréseiket. 1939. január 2-án a helyi tanítóegyesületek képviselőiből álló Felvidéki Általános Magyar Tanítóegyesület vezetősége helyzetelemzés céljából értekezletet tartott Komáromban. A testület elhatározta, hogy az egyesület nevében egy öttagú küldöttség keresse fel a kultuszminisztert és a Felvidék miniszterét, hogy egy emlékiratot nyújtsanak át a magyar tanítók kívánságairól és céljairól. „Az értekezlet ezután állást foglalt a tanítóságot érdeklő erkölcsi, anyagi és szociális kérdésekben, s fölhatalmazta a miniszterlátogató küldöttséget, hogy szorgalmazza illetékes helyen a tanítói illetmények végleges rendezését, a tanítók betegsegélyezését, a kedvezményes vasúti igazolványok kiadását, az igazgatói díj felemelését s annak a nyugdíjba való beleszámítását, a természetbeli járandóságok újraértékelését, a tanítói és kántori javadalmak elválasztását stb.”⁵ A rozsnói egyházmegye tanítóinak kérvénye tehát nem volt előzmények nélküli, mert beleilleszkedett a tanítógyűlések sorába, legfeljebb abban különbözött, hogy az egyházi iskolák pedagógusai és a papok közösen fogalmazták meg kéréseiket.

1938. december 29-én a rozsnói egyházmegye visszacsatolt részének papjai és tanítói gyűlést tartottak Rozsnyón. A gyűlés választott elnöke, mint a legidősebb résztvevő, Bencsik Sándor⁶ tornaújfalui (Turnianska Nová Ves) esperes, az előadó viszont Kovács Gyula⁷ tornagörgői (Hrhov) plébános, pápai kamarás volt. A gyűlés jegyzőjének Béres Gábor⁸ szádalmási (Jablonov nad Trnôu) plébánost választották meg.

„A rozsnói egyházmegye felszabadult részeinek papsága és tanítósága közös értekezletet tartott. Az értekezlet kifejezte örömét, hogy az anyaország papságával és tanítóságával újból együtt dolgozhat, s megbízott bennünket, hogy örömünket és mély tiszteletünket méltóságod nemes személye előtt kifejezésre juttassuk. Kegyeskedjék ezt a pap és tanító testvérek tudomására hozni”⁹ – írta a tornaújfalui esperes 1939. január 4-én kelt levelében, de a dokumentumban szereplő személyek alapján úgy tűnik, hogy ez a rendezvény első sorban a tornai katolikus tankerület papjainak és tanítóinak megmozdulása volt.

Megtárgyalták a tanítókat és papokat érintő kérdéseket, és úgy határoztak, hogy kéréseiket a magyar kormány elé terjesztik. „Tesi (ti. a gyűlés) ezt azon az alapon, hogy a Felvidék visszatérése alkalmával ismételten hangsúlyozta a magas kormány, miszerint a visszatérő magyarság nem kerülhet rosszabb helyzetbe mint volt.”¹⁰ Ez a megjegyzés nemcsak az első csehszlovák köztársaságnál sok tekintetben konzervatívabb magyar állam megnyugtató ígéretére emlékeztette a minisztériumot, de a felvidéki tanítók károsabb intézkedésektől való félelmét is tükrözte. Előbb gyűjtsük össze a petícióból kiszűrhető sérelmeket, majd érdemes sorra venni a megőrzendőnek gondolt csehszlovák intézkedéseket végül kitérni az új és konkrét kérésekre.

A papság korábbi helyzetéről több félmondatból vagy megszüntetni kívánt jelenségből következtethetünk. Elsőként arra derült fény, hogy Bubnics Mihály¹¹ püspök a magyar iskolák és egyesületek védelmezője és követeléseinek támogatója volt a csehszlovák elnyomás idején, majd a következőkben jogi kérdések merültek fel. Súlyos konfliktust okozott szerintük, hogy 1919 után a Szlovák Liga több településen a katolikus egyház épületeit kisajátítva állami iskolát alapított. A petíció hangsúlyozta, hogy „az elmúlt 20 év alatt a hitvallásos iskolák voltak azok, amelyek a magyar kultúra igazi fellegvárainak számítottak”,¹² éppen ezért a csehek nagyobb anyagi hozzájárulást írtak elő a felvidéki hitközségeknek. Ez a pont közvetlenül elismeri a felvidéki magyar reformátusok és evangélikusok helytállását is. A dokumentum szerint a saját iskolák fenntartása illetve új iskolák építése miatt 1938 előtt sok egyházközség eladósodott. Emlékeztettek a csehszlovákiai magyar tanítók hősies munkájára, akik a demokratikusabb államban sem voltak jobban megbecsülve anyagilag mint világi kollégáik, mert pl. a bizonytalan kántori jövedelmet is beleszámították jövedelmükbe. Az is hátrányos volt, hogy az igazgatói munkát nem az állam fizette, ráadásul nem számított bele a

nyugdíjba sem. A csehszlovákiai földreform kedvezőtlenül érintette a rozsnyói egyházmegyét is, mert sok helyen sértette a kegyúri kötelességeket, ami a templomok fenntartását nehezítette meg. Az ünnepek semmibevételét jelentette, hogy Csehszlovákiában a tisztviselők vasárnap is dolgoztak. Nehezményezték a munkanélküli segélyezést és a piaci alapon működő társadalombiztosítási rendszert, amelynek következménye lett pl. biztosítói székházak építése. Sérelmezték, hogy korábban a felekezeti megoszlást nem vették figyelembe, és alig alkalmaztak katolikus vallású pedagógusokat más iskolákban, ahol katolikus diákok tanultak. Az oktatást ért sérelmek között kiemelt helyen szerepelt a rozsnyói gimnázium helyzete, amelyet 1656-ban alapítottak, 1776-tól premontrei szerzetesek vezettek, 1919-ben csehszlovák állami reálgimnázium lett, 1938 őszén pedig magyar királyi állami gimnáziummá nyilvánították. A losonci gimnázium hovatartozása is szóba került, pedig az református egyház intézményéből lett ugyancsak állami reálgimnázium 1919-ben.

Kevésnek tűnik, de szó volt néhány olyan csehszlovák újításról, amelyet kisebb-nagyobb változtatásokkal elfogadhatónak tartottak volna 1939-től is. Kiderült, hogy a huszita szellemű és a keresztény gondolkodástól távol álló prágai kormány kénytelen volt elismerni a tisztán egyházi házasság érvényességét vagyis a fakultatív házassági anyakönyvezést. A vallásváltoztatás jogáról szólt a 1925. évi 96. csehszlovák törvénycikk, amely 13 évvel később is megfelelt volna a katolikus egyház érdekeinek. Úgy tűnt, hogy a nyolc osztályos elemi oktatás is bevált a Felvidéken, és a csehek idejében működő polgári iskolákat is korszerűnek tekintették. A kongrua esetében a régi állam is biztosította a jövedelem kiegészítést és a káplánok szolgálati évét is beszámították, korpótlékot is kaptak és a szemináriumi tanárok jövedelmét is kiegészítették. Fontos eredmény volt, hogy a cseh uralom alatt nyugdíjat kaptak a papok, de a nyugdíj illetményt az állami pénztárba kellett befizetni, ami az Olmützhöz közeli morvaországi Prerovban (Prerau) volt. A papi betegségyélező pénztárba fizették a járulékot és a szervezetnek több ingatlana, papi háza volt a Felvidéken. A hivatalos írásbeli ügyintézés portómentesség jellemezte, ami viszont kedvező volt mind a papság mind a tanítók számára. A résztvevők érzéseit legtömörebben talán a következő mondat fejezte ki: „Amit az ellenséges érzelmű cseh állam megadott a magyar papságnak, azt joggal kérhetjük magyar hazánktól is!”¹³

A kérések részletezése természetesen a legnagyobb részét tette ki a kérvénynek és néhez külön választani a kizárólag papokra és a kizárólag tanítókra vonatkozó igényeket, mert a falusi papok és a tanítók életszínvonala hasonló volt. A papok és tanítók egyhangúlag kérték Bubnics Mihály püspök megerősítését, aki 1925-től apostoli kormányzóként címzetes püspöki rangban irányította a rozsnyói egyházmegyét. Róma 1939 júliusában nevezte ki tényleges rozsnyói püspöknek és október 1-jén iktatták be. A rozsnyói gyűlés a fakultatív házasságkötés helyeslése ellenére az egyházi házasság kizárólagosságát, a polgári házasság eltörlését kérte, ami konzervatívabb nézetnek tűnt a régi csehszlovák gyakorlatnál, akárcsak az is, hogy ne csak az egyházi hanem a világi iskolákban is tűzzék ki a keresztet a tantermekben.

Többször is elhangzott, hogy a felszabadult lakosságon belül 72% a katolikusok aránya, de a statisztikai adatok szerint 1910-ben 60,7%, (görög katolikusokkal együtt 62,9%) 1938-ban 62,3% (a görög katolikusokkal 69,1%) volt a visszafoglalt területen a római katolikusok aránya, a trianoni Magyarországon pedig 1930-ban 64,9% (a görög katolikusokkal 67,2%).¹⁴ Azt is megjegyezték, hogy a zsidóknak lehetőségük volt, hogy maguk ellenőrizhessék a saját vallásukhoz tartozó tanulókat, ezért a katolikusok is ezt kérték. A nyolc osztályos elemi iskolát úgy tudták volna elfogadni a gyűlés résztvevői, ha a tanulók falun csak októbertől májusig látogatták volna, az utolsó két évfolyamon pedig gazdasági ismereteket tanultak volna. Az egyház növekvő befolyását tükrözte az a kérés, hogy „Az egységes iskolatípus ne a vallási színezet nélküli állami vagy községi iskola legyen, hanem a

keresztény iskola.”¹⁵ A világi iskolákat eszerint magániskolákká kellene nyilvánítani, vagyis a gyűlés saját fegyverét akarta használni a szekularizált oktatással szemben. A Szlovák Liga által elvett ingatlanokat visszakérték, és ha nincs elég szlovák anyanyelvű tanuló, az egyesület épületeit is igénybe akarták venni. Dicséretes dolog volt, hogy szót emeltek a szlovák iskolák fenntartásáért is Horthy kormányzó és Imrédy miniszterelnök ígéreteihez hasonlóan, de kétséges, hogy ennek nagy hatása lett volna.

Az egyházi iskolák fokozott támogatását kívánták a hollandiai minta szerint,¹⁶ az egyházközségi adósságok rendezését pedig szintén a magyar államtól várták. A katolikus tanítóknak az állami alkalmazottakkal egyenlő bérezést óhajtottak nemzetmentő munkájuk elismeréseképpen. Fontosnak tartották hangsúlyozni, hogy felül kell vizsgálni a csehszlovák földreform egyházra hátrányos következményeit, nem lehet a mindenkori földbirtokos kedvének kiszolgáltatva a kegyúri terhek viselése és a birtokhoz kössék hozzá az egyháztámogatási kötelességeket. Szociális téren elsőként a családi bért javasolták XII. Leó és XI. Pius pápák enciklikái alapján és nagyszabású közmunkákat a nincsteléneknek, amit szerintük valódi szociális gondoskodással kell ötvözni. Kivánták a katolikus egyesületek állami támogatását és azt, hogy a katolikus vallású leventéknek katolikus oktatója legyen. A papok nyugdíjának biztosítása érdekében szóvá tették, hogy vissza kell szerezni a csehszlovák biztosítóhoz befizetett nyugdíjárulékokat és a preraui biztosító házaiba kedvezményes ellátást kell biztosítani. A párbér (a házaspárok éves egyházadója) rendezése szintén anyagi kérdés volt és többször is kifejezték nemtetszésüket amiatt, hogy olyan terv is van, hogy a papoknak és a tanítóknak földműveléssel kellene kiegészítenie jövedelmüket.

A roznói premontrei gimnázium visszaállítását azért kérvényezték, mert ez biztosította volna leginkább a papi szeminárium utánpótlását, és ebben az esetben már arról volt szó, hogy a magyar állam adja vissza a magyar katolikus egyház kezébe a nagyhirű középiskolát, ami 1939-ben megtörtént. Losonc esetében viszont ismét a korabeli statisztikához kell fordulnunk, mert ott 1938-ban 58,2% volt a katolikusok, 19,3% az evangélikusok és csak 4,5% a reformátusok aránya,¹⁷ ami elvileg indokoltá tette a kérést, de beérték volna a tanári karban a katolikusok számának növelésével. Elhangzott olyan kritika a magyar hatóságok ellen, hogy a nemzeti tanácsok és a katonai szervek néhány helyen katolikus tanítókat és papokat mozdítottak el szolgálati helyükről pl. Rimaszombatban, ezért ezeknek a sérelmeknek az orvoslását kérték. „A felvidéki papság komoly és megokolt panasza, hogy az átvétel után olyan számmal helyezték el ott tanítói és hivatali állásokba protestánsokat, amely feltűnő és visszatetsző. Egyes felszólalásokra – állítólag – illetékes helyről azt a válasz kapták, hogy a vallást nem nézik. Mindamellett kissé furcsa, hogy a vallást nem nézve mégis a nagy többségben lévő katolikusok maradnak ki.”¹⁸ – írta az egyik katolikus folyóirat.

Pájer János megköszönte a tornai kerület üdvözlését, de mivel ő is érezte, hogy lokális kezdeményezésről volt szó, fontosnak tartotta hozzátenni: „A határozatoknak véleményem szerint nagyobb súlya lett volna, ha az értekezleten a papság és a tanítóság összes képviselője megjelent volna s a határozatok alá is írta volna.”¹⁹

1939–1941 között több miniszteri rendelet is foglalkozott a Felvidék iskolaügyével. A nem szabványosított iskolai füzetek használatától kezdve a közszolgálati alkalmazottak menetdíjkezdményén keresztül a katolikus tanítókat leginkább érintő szociális intézkedésekig mint pl. a nem állami elemi iskolai helyettes tanítók díjazása, az egyházi népiskolákban történő egyhuzamos tanítás engedélyezése, de a legfontosabb és legrészletesebb rendelkezések a kinevezésekről, áthelyezésekről az átképző tanfolyamokról, az oktatásügyi igazgatás átállításáról, az anyaországi iskolarendszerre való át- vagy inkább visszatérésről szóltak.²⁰ A tornai kerületbe is eljuthattak Teleki Pál kultuszminiszter parlamentben elhangzott szavai, amelyekben a felekezeti tanítók anyagi helyzetéről nyilatkozott és elismerte, hogy hiba volt a kántori jövedelmet beolvasztani a tanítói fizetésbe és megígérte,

hogy ezt meg fogják szüntetni. Támogatta a párbér fenntartását és emlékeztetett, hogy a felekezeti tanítókat bevették az Országos Tisztviselői Betegsegélyező Alapba. Megemlítette, hogy a nem állami elemi iskolák pedagógusainak jövedelméből az állam 70%-ot, a fenntartók 30%-ot finanszíroznak és ígéretet tett a 30 tanuló alatti iskolák támogatására és nagy létszámú iskolák gondjainak megoldására is.²¹

1939 februárjában ismét Hóman Bálint lett a kultuszminiszter, aki programbeszédében ígéretet tett a nyolcosztályos népiskola bevezetésére, és folytatták tovább a tanítók átképző tanfolyamait.²² Kósa Kálmán miniszteri osztályfőnök a Pest vármegyei tanítók Kassán tartott szemináriumán a liberális és materialista világnézetet kárhóztatta és meghatározta a felvidéki pedagógusok számára is a magyar oktatáspolitikai irányát. „Visszacsatolt területeink iskoláiban működő tanítóink, tanáraink feladata gondoskodni arról, hogy az értelmi nevelés mellett minden iskolafajban sőt kivétel nélkül minden egyes iskolában teljes mértékben érvényesüljön a valláserkölcsei alapokra épített nemzetnevelés, a nevelésnek az a szelleme, amelynek ereje sikerrel állotta ki ezer esztendő minden viharát, megpróbáltatásait.”²³

Ha valamennyire valós képet akarunk nyerni a régió iskoláinak jellemzőiről legalább az érintett tornai esperesi kerület katolikus elemi iskoláit meg kell vizsgálnunk részletesebben. Ehhez az 1942-es rosznyói sematizmus katolikus és nem katolikus népiskolákra vonatkozó adatait kellett feldolgoznunk, mert korábbi és későbbi forráshoz egyelőre nem jutottunk hozzá. Az akkori rosznyói egyházmegye területén 108 katolikus elemi iskola volt, amelyekben 218 tanító dolgozott. A tornai kerület tanfelügyelője Simkó Géza esperes volt, és a 10 plébániához – Bódvaszilas, Hídvégardó, Jablonca (Silická Jablonica), Perku-pa, Szádalmás (Jablonov nad Tornaou), Szögliget, Torna (Turna nad Bodvou), Tornagörgő (Hrhov), Tornaszentandrás, Tornaújfalu (Turnianska Nová Ves) – 33 filia tartozott.²⁴ De iskolák szempontjából csak 42 településsel számolhattunk, mert ide tartozott Derenk, amelynek lengyel származású lakosságát 1938-tól kitelepítették, és a falu 1943-ban megszűnt. Mivel a körzet Abaúj-Torna vármegye Trianonban kettészakított tornai járását fedte le, 1938 előtt 19 község tartozott Magyarországhoz és 24 község Csehszlovákiához. Sajnos 3 évvel a visszacsatolás után az áthelyezések miatt nem lehet megállapítani, hogy 1938-ban a tanulók és a tanítók számában és az egy tanítóra jutó gyermekek átlagában milyen eltérések lehettek az anyaországi és a csehszlovákiai települések között. A kerületben néhány évvel később 21 református, 15 római katolikus (35%), 4 állami és 2 görög katolikus iskola működött. A tanulók száma 2773 volt ebből 1032 volt a katolikus, ami 37%-ot jelentett. Érdekességnek számít, hogy 16 olyan más fenntartású iskola volt, amelyben római katolikus tanulók is tanultak. A 61 tanítóból 27 fő református, 21 katolikus (34%), 11 állami és 2 görög katolikus intézményben dolgozott. A katolikus tanítók aránya nagyjából megfelelt a diákok átlagánál, mert mindkettő valamivel több volt mint egyharmad. Az egy tanerőre jutó tanulók átlaga a kerületben 45 a katolikusoknál 49 volt, ami valamivel jobban megnehezítette az ott oktatók helyzetét mint máshol. A 21 katolikus tanítóból 14 férfi és 7 nő volt köztük az 1938. decemberi petíciót tanúként aláíró Vereb Dezső, a tornaújfalu iskola igazgatója és Klempa (Dénes) Irén zarnói (Žarnov) tanítónő.²⁵

A rosznyói petíció további sorsa egyelőre nem ismeretes, mint ahogy arról sincs tudomásunk, mit válaszolt a kormány illetve a kultuszminisztérium a kérvényre, a forrásból mégis érezhető az az ellentmondás, amely a laikus állam alól felszabadult és a kereszténység politikai irányú államba betagozódni szándékozó papságot és tanítószágot jellemezte. Az elszenvedett nemzetiségi sérelmek fogékonnyá tette őket a nacionalista propagandára, az egyház- és vallásellenes csehszlovák intézkedések pedig egy befolyásosabb katolikus egyház vágyát keltették fel bennük, mégis lehet látni, hogy voltak a régi hatalomnak is olyan vívmányai, amelyeket érdemesnek tartottak volna megőrizni, hiszen a kérések leg-többje az alsópapság és a falusi tanítók szociális helyzetének javítására vonatkozott. To-

vábbi kutatásokat igényel, hogy beváltotta-e a Magyar Királyság a felvidéki magyar papok és különösen a magyar tanítók reményeit, mert, ahogy azt már Szabó Dezső 1911-ben megírta Tisza Istvánnak: a Himnuszt éhes hassal csak egy bizonyos ideig lehet énekelni.

1. térkép. A tornai járás és a tornai esperesség Abaúj-Torna vármegyében a 19. század végén

Map 1. District of Torna and the archdeaconry of Torna in Abaúj-Torna county in the end of the 19th century

Forrás: Pallas Nagy Lexikona. Bp., 1893–1897, I. k.)

JEGYZETEK

1. Bencsik Sándor esperes levele Pájer János protonotáriusnak, Putnoki Római Katolikus Plébánia Hivatal Irattára, (PPI) 7/1939. Köszönet Cseh István plébánosnak, címzetes kanonoknak a kutatás támogatásáért.
2. Pájer János 1874-ben született Kövecsesen (Štrkovec), a bécsi egyetemet és 1899-ben érkezett Putnokra káplánként majd rövid ideig a rozsnyói püspöki irodán szolgált, ahol szentszéki jegyző (protonotárius), püspöki titkár és káplán lett. 1913-ban nevezték ki putnoki plébánosnak, hamarosan megválasztották a kerület esperesének, 1927–1937 között volt a rozsnyói apostoli kormányzó magyarországi helynöke, 1937–1939 között az esztergomi helynök megbízottja (provicarius), rozsnyói kanonok lett. Putnokon a Társadalmi Egyesületek Szövetségének és a helyi Vöröskeresztnek volt elnöke és tagja volt Gömör-Kishont vármegye törvényhatósági bizottságának és kisgyűlésének. A háború után ismét helynökként szolgált és 1947-ben hunyt el Egerben.
3. Popély Gyula: Magyar népiskolai oktatás Csehszlovákiában (1918–1938) című tanulmánya alapján. www.adatbank.transindex.ro/regio/html/alcim-pdf66.pdf, letöltés ideje: 2010. március 20.
4. Asztalos József dr.: Közoktatás. Magyar Statisztikai Szemle (MStSz), 1938/11–12, 1130.
5. Néptanítók Lapja, 1939. 2. sz. 61–62.

6. Bencsik Sándort (1881, Fülekpilis-?) 1905-ben szentelték pappá Kassán, kápláni és hittanári szolgálat után, Torna plébánosa lett, alesperesnek és tanfelügyelőnek nevezték ki, 1926-tól Toronájfalu plébánosa, majd püspöki vizitátor volt.
7. Kovács Gyulát (1897, Rozsnyó-1980, Tornagörgő) 1919-ben szentelték pappá Rozsnyón, utána káplán volt több községben és városban. Közben a Rákosy családnál nevelőként is dolgozott, szerkesztette a „Sajó-vidék” és az „Ifjúságunk” című lapokat, majd az egyházmegyei katolikus ifjúság moderátora, az egyházmegyei Actio Catholica vezetőségének tagja, a Szent Pál és a Szent Ágoston Egyesület vezetőségi tagja és 1934-ben Tornagörgő plébánosa, egyházmegyei cenzor, és a Szlovenszói Katolikus Magyar Ifjúsági Egyesület egyházmegyei igazgatója lett. Később pápai kamarássá nevezték ki, 1939-ben az egyházmegyei KALOT igazgatója lett, tovább vezette a helyi AC-t. 1949-ben letartóztatták mint Mindszenty bíboros csehszlovákiai megbízottját, de betegsége miatt szabadon engedték és felmentették. Tornagörgőn élt haláláig.
8. Béres Gábort (1899, Bódvavendégi -?) is Kassán szentelték pappá 1920-ban, több községben volt káplán, 1932-ben Szádalmás plébánosa lett.
9. Bencsik Sándor levele Pájer Jánosnak, 1939.január 4. PPI,7/1939
10. A rozsnyói gyűlés kérvénye, PPI,7/1939, 1.
11. Bubnics Mihályt (1877-1945) 1900-ban szentelték pappá, Vágmedencén, Nagytapolcsányban volt plébános, 1925-ben szentelték püspökké és abban az évben a rozsnyói egyházmegye apostoli kormányzója lett.1939-1945 között ténylegesen is betöltötte a rozsnyói püspöki széket.
12. Uo.
13. Uo. 2.
14. A visszacsatolt északi terület, Thirring Lajos: Terület és népesség, Magyar Statisztikai Szemle, 1938/11–12, 1020.
15. A rozsnyói gyűlés kérvénye, 1.
16. Hollandiában, a korszakban az egyházi iskolák minden dologi és személyi kiadását magára vállalta az állam, mert 1889-ben egyenjogúsították az egyházi iskolákat, 1905-től kaphattak a katolikusok is állami támogatást 1917-es pacifikáció után pedig ugyanolyan finanszírozásban részesültek mint a világi iskolák.
17. Thirring Lajos: a népesség a Felvidék visszacsatolt részein, MStSz, 1939/5, 476.
18. A felvidéki papság panasza, Egyházi Lapok, 1938.december, 288.
19. Pájer János válasza Bencsik Sándornak, 1939.január 13, 7/1939.
20. L. pl. a Néptanítók Lapja 1939. évfolyamát.
21. Néptanítók Lapja, 1939. február 1. 73–74.
22. Néptanítók Lapja, 1939. június 15. 453–455.
23. Felszabadult területeink iskolaügyének az egységes közoktatási rendszerbe való beolvadása, Néptanítók Lapja, 1939.július 1.596.
24. Béres Gyula: A tornai főesperesek 1776–1945. www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/beresgyula2.htm, letöltés ideje: 2010. március 20.
25. Schematismus venerabilis cleri dioecesis Rosnaviensis 1942, Rozsnyó, 1943, 130–131.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Csicsay Lajos (2002): Iskolatörténet. Dunaszerdahely.
- Gyönyör József (1994): Terhes örökség (Magyarok Csehszlovákiában). Pozsony/Bratislava.
- Marek Junek (2003): A szlovákiai oktatáspolitikai és viszonya a magyar iskolák pedagógusaihoz 1918–1922 között. Fórum Társadalomtudományi Szemle. 5 (2003) 3. sz. 145–150.
- Popély Gyula (2004): A szervezkedő felvidéki magyar pedagógus társadalom. Irodalmi Szemle. 47. 2004/7., 8., 9., 10. sz.
- Popély Gyula (2007): Az iskolai nemzetnevelés problémái az 1938 novemberében felszabadult felvidéki területeken. Limes. 20 (2007) 2. sz. 133–140.
- Schematismus venerabilis cleri dioecesis Rosnaviensis 1942. Rozsnyó. 1943. 130–131.
- Tóth László–Filep Tamás Gusztáv (1998): A csehszlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. I. Budapest.